

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ З АКТУАЛЬНОЇ ТЕМИ

1. Обґрунтування прав людини в українській теорії та філософії права постає не тільки академічною проблемою, а й захистом політично значущих тез про ці права – тез, які набувають особливого значення в специфічних умовах пострадянського економічного і соціального розвитку України. Розбіжності між концепціями торкаються, зокрема, принципів відносин людини і суспільства та обов'язків держави перед людиною. Імпліцитно ж ідеться про обсяг зобов'язань держави з усунення існуючих соціальних нерівностей. З цього приводу зауважимо, що сьогодні аргументи до цієї теоретичної дискусії додає практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), у якій активно використовується доктрина позитивних зобов'язань держави.

Діапазон позицій, які сьогодні обстоюють автори, які визнають існування антропологічних підстав природних прав людини, позначають, з одного боку, (а) інтереси (потреби) збереження людського існування, та, з другого боку, (б) прагнення до реалізації богоподібної сутності людини. Перша позиція унаочнює передовсім мінімалістську правову антропологію і ліберально-індивідуалістичну вимогу “мінімуму держави”. Проте до інтересів (потреб) збереження людського існування належать, зокрема, соціально-економічні інтереси. Це виводить означену позицію за межі класичного лібералізму. Друга ж позиція репрезентує “максималістські” антропологічні погляди релігійного спрямування. Суттєво, що як мінімалістична, так і максималістська антропологія абстрагуються від факту соціальної диференціації, апелюючи до тих реалій, які є або ж, щонайменше, уявляються універсальними.

2. “Потребова” класифікація прав і свобод має такий вигляд: фізичні (інакше кажучи, вітальні, життєві) права і свободи – це можливості людини, необхідні для її фізичного існування, для задоволення її біологічних, матеріальних потреб (зокрема, права на життя, фізичну недоторканність, безпечне природне довкілля, житло, належний рівень матеріального забезпечення, власність на предмети споживання, безоплатне медичне обслуговування та інші види соціального забезпечення); особистісні права і свободи – це можливості збереження, розвитку і захисту морально-психологічної індивідуальності людини, її світогляду та духовності (зокрема, права на честь і гідність, ім'я, свободу світогляду і віросповідання, вираження своїх переконань); культурні (гуманітарні) права і свободи – це можливості збереження та розвитку своєї етнічної самобутності, доступу до здобутків духовної та матеріальної культури нації, народу, людства, їхнього засвоєння, використання та участі у подальшому їхньому збагаченні (зокрема, права на освіту і виховання; користування надбаннями культури і мистецтва; наукову, технічну та ху-

дожню творчість); економічні права і свободи – це можливості людини реалізовувати свої здібності і здобувати засоби для існування, беручи участь у виробництві матеріальних та інших благ (зокрема, права на власність щодо засобів виробництва, на здобуття професії, вибір і здійснення трудової або іншої діяльності, сприятливі умови та справедливу оплату праці); політичні права і свободи – це можливості людини брати участь у державному та громадському житті, впливати на діяльність різноманітних державних органів, а також громадських об'єднань політичного спрямування (зокрема, права на юридичну правосуб'єктність і громадянство, участь у формуванні представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування, участь у державному управлінні суспільством, участь у створенні і діяльності громадських об'єднань, державний захист від порушень буттєвих прав і свобод людини).

3. Норми, що закріплюють права людини, функціонують як принципи права, оскільки фіксують стандарти таких прав, сформульовані у гранично загальних термінах. Це уподібнює їх до принципів права у розрізі особливостей їхнього зважування. Застосовуючи зважування і балансування принципів права та прав людини, правозастосувач виявляє певні інтереси чи цінності, інкорпоровані у принципи права або права людини, виявляє та може порівняти наслідки від задоволення одного конкурентного права людини чи принципу права і незадоволення іншого. Проте ці всі критерії порівнювання не можуть бути еkleктично змішані.

4. Практика ЄСПЛ є важливим внеском у те, що зазвичай називають “озелененням” (“greening”) міжнародного права прав людини. Завдяки рішенням його в “екологічних” справах положення статей 2, 3, 6, 8, 10, 13, 14 та ст. 1 Протоколу № 1 наповнилися низкою нових смислів, що засвідчує “живий” характер Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). Сьогодні ця тенденція продовжує розвиватися у геометричній прогресії, охоплюючи дедалі більше аспектів захисту фундаментальних людських прав.

З точки зору визначення філософсько-правового підґрунтя поглядів суддів ЄСПЛ важливим є наголос на реалізації відомої універсальної формули щодо пошуку “справедливого балансу між конкуруючими інтересами окремої особи і суспільства”. Пряме визнання в принципі “справедливого балансу” значущості інтересів спільноти дає підстави не тільки стверджувати про співзвучність підходів ЄСПЛ із постулатами ліберального комунітаризму, а й припускати їх своєрідне втілення в юридичній практиці. До того ж слід мати на увазі, що у сучасному світі екологічні проблеми є глобальними, їхні наслідки мають повсюдний характер і зрештою зачіпають інтереси усього суспільства, усього людства, зокрема й прийдешніх поколінь.

Особливо яскраво це можна проілюструвати на прикладі так званих “кліматичних” справ, перші з яких вже перебувають на розгляді Страсбурзького суду. Гадаємо, розгляд цих справ може стати поворотним пунктом, такою собі “точкою біфуркації”, після успішного проходження якої концепція екологічних прав у практиці ЄСПЛ має шанс перейти на новий, небачений раніше рівень розвитку.

5. Центральне місце в системі юридичних гарантій репродуктивних прав людини в Європейському Союзі (далі – ЄС) посідає Хартія основних прав ЄС (далі – Хартія ЄС), зокрема ст. 35. Однак комплексний аналіз установчих актів ЄС щодо розмежування компетенції ЄС та держав-членів цього формування у питаннях юридичного забезпечення репродуктивних прав людини дає змогу дійти висновку, що органи ЄС не володіють необхідними юрисдикційними повноваженнями зі встановлення спільних для держав – членів ЄС стандартів репродуктивних прав людини. Адже за формулюванням ст. 35 Хартії ЄС саме держави – члени ЄС несуть відповідальність за визначення політики у сфері охорони здоров’я. Це, своєю чергою, означає, що держави – члени ЄС володіють широкими межами розсуду у питаннях визначення системи та конкретного змісту репродуктивних прав людини. На відміну від органів та інституцій ЄС, які не володіють прямою компетенцією врегулювати права людини, дотичні до сфери охорони здоров’я, широкими можливостями щодо міжнародного юридичного гарантування усіх категорій прав людини наділені органи, створені у рамках Ради Європи (далі – РЄ). Як відомо, усі держави – члени ЄС є водночас членами РЄ. Наріжним каменем системи європейських стандартів прав та свобод людини є Конвенція, а також практика її застосування юрисдикційними органами РЄ, передусім ЄСПЛ. Отже, в європейському правовому просторі ключову роль щодо міжнародно-правового визнання та врегулювання репродуктивних прав людини відіграють інституції РЄ насамперед ЄСПЛ. Тому на сьогодні єдиним міжнародним органом, який володіє повноваженнями щодо формування спільних європейських стандартів репродуктивних прав людини є ЄСПЛ.

6. Міжнародна система захисту людських прав виявилася неготовою до того, що держава, яка займає місце постійного члена Ради Безпеки Організації Об’єднаних Націй (далі – ООН) розпочне агресію проти України, масово порушуючи міжнародні стандарти як у сфері людських прав, так і гуманітарного права.

Притягнення осіб, винних у порушенні прав людини та вчиненні воєнних злочинів внаслідок російської агресії в Україні, зіштовхується з низкою проблем. Серед них: продовження воєнних дій, знищення доказів на окупованих територіях, недостатня кількість осіб, які проводять розслідування вчинених порушень людських прав та воєнних злочинів,

малоймовірність видачі Російською Федерацією (далі – РФ) винних осіб міжнародним судовим органам, відсутність юрисдикції Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) за злочин агресії, виключення РФ із-під юрисдикції ЄСПЛ.

Існує дискусія щодо формату створення міжнародного суду за воєнні злочини, вчинені РФ в Україні задля ефективного притягнення винних осіб: або міжнародний суд, за аналогією з МКС, який зосередить свою увагу на злочині агресії, затверджений Генеральною Асамблеєю ООН, або міжнародний суд гібридного типу, створений відповідно до угод України з міжнародними організаціями або іншими державами, який залучить українських і міжнародних суддів.

Міжнародний трибунал щодо злочину агресії Росії проти України потрібен не лише для того, щоб притягнути до відповідальності найвищих російських посадових осіб, які розпочали і здійснювали агресію, а й для того, щоб відновити дію міжнародного права, зокрема міжнародного права людських прав і міжнародного гуманітарного права.

Потрібне реформування системи захисту людських прав і миру в системі ООН, зокрема в частині позбавлення постійного члена Ради Безпеки ООН – РФ та удосконалення системи реагування органів ООН на масові порушення прав людини.

Необхідне удосконалення української правоохоронної та судової систем з тим, щоб збільшити спроможність ефективно розслідувати та розглянути масові порушення людських прав і воєнні злочини, вчинені російськими комбатантами.

*За редакцією
координатора актуальної теми
“Права людини в Україні: сучасні виклики”,
доктора юридичних наук, професора,
академіка НАПрН України,
завідувача Львівської лабораторії прав людини
і громадянина НДІ державного будівництва
та місцевого самоврядування НАПрН України,
професора кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету імені Івана Франка
ПЕТРА РАБІНОВИЧА*